

Nikica KOLUMBIĆ
Filozofski fakultet, Zadar

TEORIJSKE I METODOLOŠKE OSNOVE RJEČNIKA PJESNIČKOG JEZIKA HRVATSKOG SREDNJOVJEKOVLJA

Pristup rječniku pjesničkog jezika hrvatskog srednjovjekovlja, koji je u izradi, temelji se na shvaćanju jezične sintagme kao binarne verbalne strukture, sastavljene od člana koji je identificira i člana koji je diferencira. Takve se strukture izražavaju jedinicama triju razina: a) jedinicama koje imaju samo osnovno značenje, koje ostaju na pojmovnoj razini; b) jedinicama koje čuvaju osnovno značenje, ali imaju i dodatnu obavijest, a time i stilsku obojenost; c) jedinicama sa značenjskom transpozicijom, koje u sebi sadrže bitne osobine poetskog iskaza. — Jedinice treće razine jezičnog iskaza jesu pjesničke sintagme, koje se temelje na spajanju dvaju disparatnih pojmova. Istraživanje i utvrđivanje (inventiranje) cjelokupnog fonda pjesničkih (i drugih relevantnih) sintagmi, koja se metodologija zasniva na raščlanjivanju pojedinih jedinica i na njihovoj računalnoj obradi prema funkciji koju imaju u formiranju sintagme, imalo bi rezultirati rječnikom pjesničkog jezika hrvatskog srednjovjekovlja. Rječnik bi pak bio osnova raznolikim znanstvenim pristupima i obradama, bilo s aspekta razvitka hrvatskoga poetskog izraza, bilo u svrhu intertekstualnih istraživanja te proučavanja stilskih osobitosti pojedinih djela, autora i razdoblja.

Polazišta

Temeljno polazište u istraživanju pjesničkog jezika počiva na stajalištu o *pjesničkoj sintagmi* kao binarnoj verbalnoj strukturi sastavljenoj od dva komplementarna člana — *člana identifikacije* (Ič) i *člana diferencijacije* (Dč).¹ Raspravljajući o metafori, A. A. Richards naziva jedan član *sadržajem* a drugi *prijenosni-*

¹ Polazim od stajališta koje je iznio Radivoj Mikuš u svom radu *Sintagmatski kompleksi i sintagmatska aksiomatika*, *Radovi*, sv. 3, *Razdio lingvističko-filološki* (2), Filozofski fakultet Zadar, 1961/1962, str. 27-47.

kom² Onu riječ koja nosi metaforičko značenje Max Black naziva *fokusom* metafore, a ostatak rečenice u kojoj se ona javlja *okvirom*³ Ipak, svi se teoretičari ne slažu u tome je li metafora dvočlana ili tročlana struktura. Spomenuti Max Black navodi tri shvaćanja metafore: *supstitucijsko* (prema kojem se »metaforički izraz upotrebljava umjesto nekog ekvivalentnog doslovnog izraza«); *poredbeno* (prema kojemu se metafora sastoji »u predočavanju pretpostavljene sličnosti ili analogije«, pri čemu se metafora shvaća kao eliptična poredba); *interakcijsko* (prema kojemu kod metafore »imamo dvije misli o različitim stvarima koje djeluju zajedno, a oslanjaju se na jednu riječ ili izraz čije je značenje rezultanta njihove interakcije«).⁴ Tu se metafora shvaća kao tročlana struktura.

Ovdje smo kao primjer kako se u tumačenjima bitnih odrednica pojedine pjesničke mikrostrukture, posebice odnosa među sastavnim dijelovima, mogu formirati i primijeniti raznoliki pristupi, naveli samo metaforu, ali suvremena se istraživanja na isti način okreću i drugim pjesničkim figurama, pa o tome danas već postoje raznolika gledišta i bogata literatura.⁵

Kako je već na početku najavljeno, mi ćemo, iz praktičnih razloga leksikografske primjene, pristupiti pjesničkoj figuri kao dvočlanoj sintagmi, odnosno kao binarnoj verbalnoj strukturi.

Prema R. Mikušu binarnost sintagme posljedica je komplementarnosti identifikacije i diferencijacije.⁶ Identificirati neki sadržaj uvijek znači ujedno ga i diferencirati od svih ostalih. Svaka je sintagma produkt neke lingvističke operacije kod koje nastaje sinteza članova pa sintagma prema van nastupa kao jednostavan znak.

Svi su verbalni izričaji, koji nešto znače, binarne strukture, od riječi do složenih skupova riječi:

pro-gledati
progledati / ponovno
progledati ponovno / u staroj dobi

Za sve navedene strukture vrijedi jedna formula: S = Ič × Dč.

Spajanjem identifikacijskog i diferencijacijskog člana nastaje značenje, smisao, ono što sintagma poručuje, bilo da se jedan član krije samo u dijelu riječi (*pro-gledati*), bilo u jednoj od dvije riječi (*progledati / ponovno*) ili pak u jednom od skupova riječi

² A. A. Ričards: O metafori. U knjizi *Metafora, figure i značenje* (prir. L. Kojen), Beograd 1986, str. 26 i dalje. (Orig. izd. A. A. Richards: *The Philosophy of Rhetoric*, Oxford: Oxford University Press, 1936, str. 87-136.)

³ Maks Blek: Metafora (u navedenoj knjizi, prir. L. Kojen, str. 58.) Orig. izd. Max Black: *Metaphor*, u knjizi *Models and Metaphors*, Ithaca, N. Y. Cornell Univ. Press, 1962, 25-47.

⁴ M. Blek, op. cit., str. 61 i dalje.

⁵ Što se tiče suvremenih pristupa pjesničkom jeziku uopće, spomenuo bih ovom prilikom knjigu Jeana Cohena (*Structure du langage poétique*, Flammarion, Paris 1966) i knjigu Andrea Niela (*L'analyse structurale de textes*, J. P. Delarge, Paris 1973), koji je u svojoj strukturalnoj analizi primijenio Cohenova stajališta.

⁶ R. Mikuš, op. cit., str. 28 i dalje.

(*progledati ponovno* / u staroj dobi).

Primjenjujući dakle lingvistički pristup o binarnosti sintagme, sve bi se pjesničke figure, mikrostrukture stila, od metafore do sr oka, od antiteze do onomatopeje, dale raščlaniti na dva dijela koji stoje u međusobnom odnosu, kao članovi identifikacije i diferencijacije. Gledajući s doslovnoga, gramatičkog stajališta binarna se raščlamba može provesti na sva tri zadana sintagmatska tipa: unutar riječi, između pojedinih riječi i između dijelova rečenice, odnosno skupova riječi. Nas će, naravno, interesirati što nam daje takva raščlamba kad se ona primijeni na strukture koje u sebi nose više od doslovnog smisla.

Takva je raščlamba moguća i u tipu čija se struktura iskazuje odnosom dijelova unutar jedne riječi. Tako se primjerice onomatopejska riječ *zujati* daje raščlaniti primjenom tvorbene analize na leksemski dio *zuj*, u kojem se krije član identifikacije (jer označuje da se radi o imitiranju prirodnog zvuka kojim se glasaju pčele), i na morfemski dio *-ati*, u kojem se krije diferencijacijski član (a označuje određenu radnju). Tako bi se formula $S = I\check{c} \times D\check{c}$, primijenjena na navedeni primjer mogla konkretno izraziti kao *zuj(ati)*. Po istom bi se principu onomatopeja *cvrči cvrčak* mogla raščlaniti kao *cvrč(i + ak)*, pri čemu je identifikacijski član leksemski dio *cvrč*, a diferencijacijski *i* i *ak*, jer se cvrčanje kao temeljni smisao koji daje identifikacijski član ovdje iskazuje dvama diferencijacijskim morfemskim elementima, pri čemu jedan označuje zvučno predočenu radnju, a drugi onoga koji tu radnju obavlja. Takva bi se raščlamba mogla primijeniti i na srok, ako se on shvati kao zvučna figura a ne kao ritmotvorno sredstvo. Uzmimo za primjer *jauk/pauk*, gdje se navedene dvije riječi dovode u svezu ili u odnos koji im nameće istovjetni zvučni efekt *-auk*. Taj zajednički dio, uzimajući zvučni element kao dominantan, predstavlja član koji identifikira obje riječi koje, dovedene u tu zvučnu svezu, čine određeni verbalni sklop. Glasovi *j* u jednoj i *p* u drugoj riječi zajedno čine diferencijacijski član jer zajednički morfemski dio značenjski diferenciraju.

Međutim, binarna raščlamba unutar riječi nameće posebna načela bilježenja, inventarizacije, klasifikacije i leksikografske metodologije pa ćemo se ovom prilikom zaustaviti na onim sintagmama kojima se član identifikacije (koji će u leksikografskoj obradbi ujedno biti i natuknica glavnog niza) svodi na jednu riječ, bez obzira na to koliko će u sklopu te jedne sintagme imati riječi ili izraza sporednog niza odnosno članova diferencijacije. Tako se već u navedenom primjeru složenog skupa riječi (*progledati ponovno u staroj dobi*) može učiniti dvostruka binarna raščlamba, pri čemu član identifikacije u jednoj i drugoj podređenoj sintagmi ostaje isti:

progledati ponovno,
progledati u staroj dobi.

Tri razine binarnih verbalnih struktura

Prilazeći sintagmi kao binarnoj verbalnoj strukturi jezikoslovca će pri njezinoj raščlambi interesirati u kakvom su gramatičkom odnosu ti njezini dijelovi (identifika-

cijski i diferencijacijski član) među sobom, pa će mu biti jednako vrijedna i zanimljiva svaka sintagma.

Ostajući na takvoj, jezičnoj, lingvističkoj razini, interes istraživača svest će se na utvrđivanje gramatičkih odnosa (slaganje u rodu, broju, padežu; odnosi zavisnosti i nezavisnosti, red riječi itd.), pa će za takvog proučavatelja sintagme *cjelivati rane* i *vidjeti žalost* pripadati istom modelu odnosa (infinitiv prijelaznoga glagola s imenicom u akuzativu).

Ali već sa stajališta semantičkoga, s aspekta teorije značenja, primijetit ćemo da se tu baš i ne radi o potpuno istim tipovima sintagmi. Ako se zapitamo koje se kategorije značenja spajaju u prvoj a koje u drugoj sintagmi, vidjet ćemo bitnu razliku, to jest da su u prvom primjeru sastavni dijelovi sintagme, oba njezina člana, upotrebljena u pravom značenju, a u drugom su primjeru dovedena u svezu dva pojma kod kojih je jedan promijenio svoje osnovno, pravo značenje. *Rana* se može *cjelivati* jer je i sam čin cjelivanja fizička radnja koja se može obavljati na jednom materijalnom predmetu. *Žalost*, kao apstraktna imenica, ne može se vidjeti u doslovnom smislu. Ako bi glagol *vidjeti* ostao u pravom značenju, *žalost* bismo morali predočiti vizualno, morali bismo je alegorizirati i jedino bismo takvom značenjskom transformacijom mogli postići punu komunikaciju.

Dakle — u prvoj sintagmi dovedena su u svezu dva istorodna, istovrsna, to jest *homogena* pojma, dok su u drugoj sintagmi spojena dva raznovrsna, raznorodna, to jest *disparatna* pojma. Bolje reći — u prvom su primjeru spojena dva pojma homogene kategorije značenja, a u drugom dva pojma heterogene kategorije.

Da zaključimo — u jednom i u drugom primjeru, spajajući dva pojma, pri čemu jedan ima identifikacijsku a drugi diferencijacijsku ulogu, stvorili smo novu smisaonu cjelinu, samo što u prvoj cjelini imamo pravo i doslovno, a u drugoj prividno, lažno, to jest *pjesničko* značenje.

Kako se vidi, imamo pred sobom dvije verbalne, jezične, odnosno značenjske razine — pojmovnu i pjesničku. Ali prvu bismo sintagmu mogli izreći i nešto drugačije, primj. *cjelunuti ranu*. Značenje se nije bitno izmijenilo, ali ono je ipak za nijansu različito, dobilo je i dodatnu obavijest, stanovitu dopunu u značenju, jer smo hipokorističkim oblikom glagola (*cjelunuti* umjesto *cjelivati*) unijeli stanovito subjektivno viđenje same radnje. Tu, dakle, imamo još jednu razinu binarne jezične strukture, koja bi se u hijerarhiji značenja mogla smjestiti između spomenute dvije. Tu razinu možemo nazvati stilskom, za razliku od pojmovne s jedne i pjesničke s druge strane.

Razlika između stilske (stilemske) i pojmovne razine je u tome što je na stilskoj razini svaka riječ ili svaki član sintagme sačuvao svoje temeljno, odnosno pravo ili doslovno značenje (*cjelivati* i *cjelunuti* istog su značenja s nijansom u načinu kako će se navedena radnja obaviti), samo što je druga riječ dobila i dodatnu obavijesnu vrijednost, proizašla iz izravne, subjektivne angažiranosti onoga koji sintagmu izriče. Razlika pak između stilski obojene i pjesničke sintagme u navedenim je primjerima u tome što je u pjesničkoj jedan dio sintagme, jedan pojam ili riječ, zapravo jedan od njezina dva člana, izgubio temeljno, pravo značenje i dobio novo, preneseno.

Ali ako se pojam pjesničke sintagme odnosi na sve strukture u kojima se dovode u svezu dva dispartna pojma, tada se sigurno značenje pjesničke sintagme ne svodi samo na one mikrostrukture u kojima je jedan od njezinih članova izgubio svoje pravo, doslovno značenje, nego primjerice i na sintagme u kojima se dovode u svezu i dva suprotna pojma (kontrast, paradoks i sl.), a i mnoge druge strukture koje se mogu definirati sličnim binarnim odnosima. Međutim, istraživanja u tom smjeru tek predstoje.

Pjesnička funkcija binarnih verbalnih struktura različitih razina

Svaka od tri razine jezičnih izričaja ima, kako smo vidjeli, sebi svojstven tip binarnih mikrostrukture kojima se najbolje i najpunije ostvaruje njezina uloga u okviru adekvatnog funkcionalnog stila. Prva razina zadovoljava onu upotrebu jezika u kojoj se neki pojam ili sadržaj izriče objektivno, hladno, bez emotivnog naboja, pa je pojmovna razina sintagme u potpunosti dovoljna da se njome kaže sve što se ima reći. Druga razina odgovara onoj vrsti tekstova u kojima dolazi do izražaja individualan izbor jezičnih sredstava, kojim se izborom uglavnom odstupa od norme i to zbog afektivnog i emotivnog elementa koji se uvlači u izraz u konkretnoj situaciji. Treća razina najbolje odgovara onim mikrostrukturama verbalnog izričaja koje su rezultat poetskog, umjetničkog doživljaja svijeta. Kao što je svako pjesničko djelo kao cjelina izraz jednog jedinstvenog doživljaja prenošenjem predmeta koji se želi iskazati na predmet kojim se to iskazuje, tako je i najadekvatnija mikrostruktura, od koje je izgrađena ta doživljajna cjelina, upravo binarna sintagma pjesničke razine. Njome se to prenošenje iskazuje spajanjem dvaju dispartnih pojmova.

Drugim riječima, pjesničko se djelo može zapravo shvatiti kao makrostruktura sastavljena od dva makrostrukturna člana — od konkretne građe s jedne strane i od idejnodoživljajnog težišta koje se iznošenjem te građe iskazuje, s druge strane.⁷ Dakle, to je u biti jedna velika dvočlana pjesnička "sintagma", kao što je to pjesnička sintagma i na mikrostrukturnom planu. Ona je ustvari najmanja jedinica poetskog iskaza, a po svojoj gradnji, po međusobnom odnosu svojih sastavnih dijelova ona je često i najadekvatniji izraz temeljne poetske poruke.

Kao tipičan primjer gdje se jedan tip pjesničke sintagme funkcionalno uključuje u nekoliko poetskih slojeva možemo navesti Gundulićev spjev *Osman*. U njemu se naime temeljna misaonodoživljajna komponenta iskazuje sintagmama opreke na više sadržajnih razina. U spjevu se sukobljuju Zapad i Istok, kršćanstvo i islam, Slavenstvo i Turci, Vladislav i Osman itd. Opreke se iskazuju i unutar jedne od oprečnih strana, primjerice unutar turskoga vladalačkog svijeta, gdje se plemenitost sukobljuje sa zlom, Osman s Mustafom i njegovom majkom. Takvu opreku, kao iskaz

⁷ u tom smislu J. Cohen navodi kako je T. S. Elliot definirao Danteov spjev *Divina comedia* kao »veliku metaforu«, a Claudel je pak suprotstavio poeziju prozi kao »logiku metafore« nasuprot »logici silogizma«. U nastavku isti autor navodi misao H. Adanka koji je poeziju definirao kao »stalnu i uopćenu metaforu« (»une métaphore constante et généralisée«, op. cit., 113).

pjesnikova temeljnog misaonog i doživljajnog težišta, Gundulić izriče adekvatnim mikrostrukturama već na početku, antitezama kojima najavljuje glavnu temu — sukob dvaju svjetova, dvaju nazora i dviju koncepcija života:

Ah, čijem si se zahvalila
tašta ljudska oholasti,
sve što više stereš krila,
sve ćeš paka niže pasti.

Da je upravo na tome misaono doživljajno težište nije dokaz samo u gomilanju takvih struktura u daljnjem slijedu, jer se antiteza proteže na daljih šest strofa uvodnog dijela, nego i u tome što se ta pjesnička figura javlja u spjevu vrlo često i to u ključnim sadržajnim dijelovima, a u cijelom spjevu i više od 300 puta.⁸

Doživljaj adekvatnog političkog trenutka, otpor protiv nadmoćnog neprijatelja Marulić je iskazao biblijskom pričom o Juditinu hrabrom činu. To je Marulić iskazao prenošenjem konkretne splitske situacije na biblijski predmet. Doživljujući vojvodu Holoferna kao silnika Marulić ga opisuje mikrostrukturama prenošenja, transpozicije, predočujući oholost i nadutost svoga junaka slikom oznojena nestrižena ovna (*vas obal kako praz ki još ni strižen bil*). Prirodno je da se svaka makrostruktura najbolje iskazuje mikrostrukturama koje se tvore istim tipom odnosa svojih sastavnih dijelova.⁹ Ali literarno djelo, kao složena cjelina, sadrži u sebi jezične izraze svih razina, omogućujući i njima da se nerijetko uključe u izgradnju cjeline kao njezini funkcionalni dijelovi.

Kao što u umjetničkom djelu, u kojemu su glavni nosioci poruke binarne jezične strukture pjesničke razine, dobrim dijelom sudjeluju i strukture drugih razina, tako i u raznim drugim, neumjetničkim iskazima mogu sudjelovati binarne strukture pjesničke razine, pogotovu u onim dijelovima tekstova gdje poručitelj ističe svoj stav, svoj emotivan odnos. Izrazi *leti kao strijela, gladan kao pas* i sl. česti su elementi kolokvijalnoga govora, iako za takav govor nećemo reći da je pjesnički.

Isto tako i one binarne strukture, koje su tipične i adekvatne za pojmovnu razinu, mogu u određenoj pjesničkoj cjelini imati izrazitu funkcionalnu vrijednost. Primjerice učestalost glagolskih za razliku od imenskih konstrukcija, dakle tamo gdje je glagol identifikacijski član (*pobijati križem đavla, pobijediti smrt, primiti muku* i sl.) može

⁸ O ulozi antiteze u Gundulićevim djelima pisao je V. Setschkareff (*Die Dichtungen Gundulićs und ihr poetischer Stil*, Bonn 1952, str. 89-99). O tome sam i ja izlagao pod natpisom Više značna funkcija antiteze u Gundulićevu Osmanu, na simpoziju *Dani hvarskog kazališta* (Novi Vinodolski, 6-8. svibnja 1993). Rad će biti objavljen u *Radovima* Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 32, Razdjel filoloških znanosti, sv. 22, 1994.

⁹ To bi se moglo potkrijepiti mišlju Lubomira Doležala koji navodi kako je, prema temeljnom postulatu strukturalne analize, pri čemu strukturalni pojam funkcije uključuje odnos između cjeline i dijelova, cjelina nov kvalitet koji se bez ostatka može izraziti sumom svojim elemenata (Perspektive strukturalne analize književnog djela, *Strukturalizam*, pos. izd. Kritika, sv. 4, Zagreb 1970, str. 199. To je samo dio autorova većeg rada: *Struktura a mysl literárního díla*, Praha 1966, ovdje u prijevodu P. Jirsaka).

jače utjecati na doživljaj stanovite dinamičnosti. Imenske konstrukcije pak sugeriraju doživljaj statičnosti.

Upravo zbog toga pri proučavanju pjesničkog jezika neće doći u obzir samo pjesničke sintagme (same po sebi), one koje pripadaju poetskoj razini, nego i sintagme pojmovne i stilske razine. To je posebno važno kad se proučavaju najstariji hrvatski tekstovi i kad želimo istražiti koje su sve binarne verbalne strukture bile formirane u doba poviša hrvatske pjesničke riječi. Tada bi se utvrdili oni mikrostrukturni elementi na kojima se izgrađivao književni pa tako i pjesnički jezik toga razdoblja i epohā koje su mu slijedile.

Treća značenjska razina binarnih verbalnih struktura

S obzirom na treću razinu binarnih verbalnih struktura možemo reći da je u svakoj nacionalnoj književnosti (ne odbacujući i međusobne utjecaje različitih literatura) stoljećima izgrađivan gotovo neizmjerljivo velik i bogat fond pjesničkih sintagmi, binarnih struktura temeljenih na spajanju disparatnih, heterogenih pojmova. Svaka je stilska formacija, nastavljajući na već formirani fond prethodne, nadograđivala uno-seći nove spojeve disparatnih pojmova, pa je formirala i nove sintagme, prema ukusu i duhu vremena. Iscrpan rječnik pjesničkih sintagmi jedne književnosti, kakvih čini se još nema, pokazao bi (naravno, uz raznovrsnu kompjutersku obradu podataka) kakve su kategorije suodnosa, kakve su vrste spojenih članova (identifikacije i diferencijacije) tipične za jednu stilsku formaciju, za jedno stilsko razdoblje, a isto tako za jedan književni pravac i školu kao i za jednog pisca te na kraju i za jedno djelo. Ali i pojedinačna, necjelovita istraživanja omogućuju nam da primijetimo kako se upravo na pjesničkim sintagmama odražava i iskazuje duh vremena ostvaren poetskim jezikom.

Tako primjerice u hrvatskim tekstovima ranog feudalizma (iz razdoblja romanike) Krist je (vjerojatno pod utjecajem grčke liturgijske književnosti te ćirilometodijevske i latinske baštine) označen kao *vladika* i *cesar*, on *pobědi smert* (*Hrst vskrse iz mrtvih*), on je *višnji cesar* te *vladatelj dušam i tēlesem* (Himna Ćirilu i Metodiju),¹⁰ dok je u tekstovima gotičkog razdoblja, u duhu misticizma i pučkoga karaktera literature on označen drugačijim epitetima, koji ga prikazuju kao čovjeka, kao biće koje trpi na ljudski, ovozemaljski način. Zato se on metaforički označuje

¹⁰ U radu *Pourquoi une poétique médiévale?* (*Poétique* 18, 1974, 137-159) Pierre-Yves Badel, komentirajući opširno knjigu Paula Zumthora (*Essai de Poétique médiévale*, Ed. du Seuil, Paris 1972) upućuje i na njegovu raniju knjigu *Langue et techniques poétiques l'époque romane* (XIe-XIIIe s.), 1963, gdje Zumthor sasvim očito izdvaja poetski izraz srednjovjekovne literature koju omeđuje razdoblje romanike. S obzirom na isto pitanje u hrvatskoj poeziji vidi moj rad *Pitanje periodizacije starije hrvatske književnosti* (Hrvatska književnost romaničkog razdoblja), *Radovi* Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 31, *Razdio filoloških znanosti* (21), 1993, str. 177-197).

kao *meštar dragi, meštar ljubveni, sinak Božji, dobro moje* (Gospin plač). Navedeni izrazi samo su dijelovi (članovi diferencijacije) temeljne sintagme kojoj je Krist ili Isus skriveni član identifikacije, ali je vidljivo kako se u skupinama riječi diferencijacijskih članova u ranijim tekstovima ističu kao kvalifikativi riječi: *vladika, Bog, cesar, vladatelj*, sve pojmovi s vrha feudalne hijerarhijske vlasti, sasvim drugačiji od riječi: *meštar, sinak, radost*, što su pojmovi koji upućuju na intimniji, ljudskiji odnos. Kad se pak ti diferencijacijski članovi temeljne sintagme uzmu kao sporedne ili sekundarne, podređene sintagme, tada istu kvalifikaciju nose i njihovi diferencijacijski članovi, u prvoj skupini *višnji*, u drugoj *dragi, ljubveni*.

U doba renesanse, kad se poezija obogatila obnavljanjem klasičke poetike, svijet poetskih sintagmi postaje ne samo brojčano bogatiji, nego i same sintagme postaju složenije i bogatije unutar sebe. Doduše, Marulić se u nekim religioznim pjesmama naslanjao dijelom na srednjovjekovni pjesnički fond, pa će u njegovoj pjesmi Svarh muke Isukarstove biti vidljive već poznate sintagme vezane za Isusov lik: *pravedan janjac, prislatici sinak, slatko zgovoren'je* itd. Ali on uvodi i nove, svježije sintagme i attribute za Isusa: *čudno stvoren'je, vela ljubavi, Isus humiljeni*, a nerijetko i bogatiju metaforiku: Isus je *popio čašu muke*, on je uskrsnuvši *ostavio groba stan*, on je stavio *pod noge smrt* (Od uskarsa Isusova). U baroknoj epohi jezik pjesničkih sintagmi još više će se bogatiti i to slojevitim binarnim strukturama, ponekad i čudnim sklopovima: apstraktnim pojmovima, igrom riječi itd. Želeći prikazati Božju sveprisutnost na zemlji i nedohvatnost Božje mudrosti Gundulić pribjegava potpuno novim i tada neobičnim sintagmatskim strukturama, metaforičkim i metonimijskim izričajima, pa njegov Bog *ponosito on na nebi / sam sobom se narešuje*; isto tako on *u jedno sam je sebi / stan i u stanui ki stanuje* (Od veličanstva Božjijeh). On je *ono što zaman je / iskat da se vik izrijet će*, a nasuprot njegovu sveznanju *siromašno ljudsko znanje / zna da ne zna znav najveće*. U tom je smislu još dalje pošao Bartol Kašić u svojim pjepejevima latinskih himni Pjesni duhovne. Pod utjecajem latinskih predložaka on je u hrvatsku poeziju unio i nove strukture kojima prikazuje Božju sveprisutnost. Bog je kod Kašića *blagi od zvijezda stvoritelj*, on je *vječna svjetlost vjerujućih*, a Isus je *od svih otkupnik, prije početka početnik, rođen vječni u većini, očine od svjetlosti neizmerna slika i dika, vječno ufanje od milosti* itd.

U navedenim primjerima radi se o metaforičkim i metonimijskim sintagmama gdje je *Bog, Krist* ili *Isus* član identifikacije. On je po svojoj prirodi skriven, ali bi u leksikografskoj obradi morao biti označen kao natuknica glavnog niza. Sve kvalifikacije, počevši od romaničkog izraza *cesar višnji* do baroknog *vječno ufanje od milosti* (koje se unutar sebe opet mogu raščlaniti kao sporedne ili podređene sintagme, i s identifikacijskim članovima kao novim natuknicama glavnog niza: *cesar*,

¹¹ Misleći vjerojatno na posebnost stilskog razdoblja unutar češke srednjovjekovne književnosti Antonín Škarka (Z problematiky českého gotického básnictví, ČČH 48-49, 1947-1948) izdvaja gotičku književnost (podatak navodim prema: Dějiny české literatury. I. red. J. Hrabák, Praha 1959, str. 172).

ufanje) u tom su kontekstu članovi diferencijacije. Kao takvi, a navedeni pod *Bog* ili *Isus* ili *Krist* kao zajednički ili pojedinačni članovi identifikacije, pokazat će nam na jednom mjestu (u sinkronijskoj panorami jednog razdoblja ili u dijakronijskom rasponu od nekoliko razdoblja) bogatu sliku pjesničkih mikrostrukture, njihovo formiranje i njihov razvoj, kao razvoj poetskog i misaonog svijeta hrvatske književnosti.

Teorijski pristup pjesničkoj sintagmi kao binarnoj verbalnoj strukturi omogućuje nam njezino raščlanjivanje u dva sastavna dijela — član identifikacije i član diferencijacije. A takvo nam raščlanjivanje opet omogućuje da izdvojimo glavni član od onog koji ga poblize označuje. Polazeći od te osnove, može se pristupiti sustavnom popisu pjesničkih i drugih sintagmi hrvatskih srednjevjekovnih književnih tekstova. Naravno, najprije se nameće obrada hrvatskih srednjevjekovnih djela i to prije svega zato što su oni svojim brojem ograničeni, iako nije lako utvrditi koje sve vrste pisanih tekstova srednjega vijeka treba uvrstiti u kategoriju književnih djela. Osim toga, pjesnički jezik hrvatskoga srednjevjekovlja nije samo svjedočanstvo o tome koju su duhovnu i kulturnu pa i umjetničku razinu bili dosegli Hrvati u najranije doba svoje pisane riječi, nego je to ujedno i temelj na kojem su se izgrađivali i na koji su dograđivali hrvatski pjesnici onih stilskih razdoblja koja su slijedila.

Tako skupljena pjesnička građa, s adekvatnim i jedinstvenim obrascem podataka, u daljoj leksikografskoj obradi, kojoj je konačni cilj rječnik pjesničkog jezika hrvatskog srednjevjekovlja, može prije svega poslužiti proučavanju raznolikih osobitosti pjesničkih mikrostrukture navedene književne epohe, ali bi to ujedno imalo biti i temeljno polazište u komparativnom proučavanju pjesničkih osobina ostalih stilskih formacija. Konkretno gledajući, tako sustavno obrađena i prezentirana građa sigurna je podloga za proučavanje stilskih odlika pojedinih pjesnika, prije svega renesansnih, ali i onih koji pripadaju kasnijim razdobljima. Posebno to može poslužiti da bi se utvrdilo u kolikom su se stupnju pojedinci oslanjali na već ranije usvojene, tradicionalne mikrostrukture, a koliko su vlastitom invencijom unosili nove i svježije pjesničke sintagme.

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF THE CROATIAN MIEVEAL POETIC LANGUAGE VOCABULARY

Summary

The approach to the Croatian Medieval Poetic Language Vocabulary in preparation is based on the notion of the language syntagma as a binary verbal structure as composed of the member identifying it and the member differentiating it. Such structures are expressed by units on three levels: a) by units having only one basic meaning, remaining on the notional level; b) by units preserving basic notion, but having an additional message, and thus a stylistical colouring; c) by units with a notional transposition, containing in themselves essential characteristics of the poetic expression.

The units of the third level in the language expression are poetic syntagmas, based on the connection of two disparate notions. The research and establishing (inventing) of the total fund of poetic as well as other relevant syntagmas, a methodology based on articulation of single units and on their calcular treatment according to the function they have in forming the syntagma, would result in the vocabulary of the Croatian Medieval Poetic Language. The vocabulary would however be a basis to different scientific approaches and elaborations, either from the aspect of the intellectual research and studies of stylistic peculiarities in certain works, authors and stylistic formations.